

HALK DİNDARLIĞI, MEDYANIN HALK DİNDARLIĞI VE DİN ANLAYIŞINDAKİ ETKİLERİ

Cem ZAFER*

Makale Geliş Tarihi-Received: 22.06.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 03.01.2019

ÖZ

İnsanlıkta aynı yaşta olan din olgusu her dönem insan ve toplum hayatında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Geçmişten günümüze insanların yaşamlarını şekillendiren din olgusu geçen zaman içinde insan yaşayışlarından da etkilenmeye başlamış ve "halk dindarlığı" olarak nitelendirilen bir yapı ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan halk dindarlığı; dinin halkın anlayışına göre farklı unsurların dahil edilmesi yoluyla resmi olmayan bir yapıya kavuşması olarak özetlenebilir.

Halk dindarlığı hususu pek çok unsurdan etkilenmektedir bunların başında gelenek ve görenekler, yeni kabul edilen dine eski alışkanlıkların dahil edilmesi, insanların dine dair kuralları/olguları yanlış yorumlamaları, yanlış uygulamaları din adı altında yaşamaları şeklinde örneklendirmek mümkündür.

Değişen ve gelişen zaman içinde teknolojik unsurların yaygınlaşması ve bunların kitle iletişimi amacıyla kullanılması halk dindarlığı olarak adlandırılan yapının kısa zamanda daha büyük kitlelere ulaşması ve daha yaygın bir hal almasına neden olmuştur. Bu yaygınlaşmada medya organlarında sunulan din programları aracılığıyla verilen yanlış bilgilerin de büyük etkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: Din, Dindarlık, Halk Dindarlığı, Medya ve Din, Dini Programlar.

* Dr., Cumhurbaşkanlığı, Ankara/Türkiye. cemzafer06@gmail.com

**PUBLIC RELIGION AND THE EFFECTS OF THE MEDIA
ON PUBLIC RELATIONSHIP AND RELIGION**

ABSTRACT

Every period of the same age of religion as humanity has played a decisive role in human and social life. In the past, the religious phenomenon that shaped the lives of the people of the past has begun to be affected in human life and a structure called "pious religion" has emerged. The emerging popular religiosity; to an unofficial structure through the inclusion of different elements according to the understanding of the religious people.

346

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Popular religiosity is influenced by many factors, including the traditions and customs, the inclusion of new accepted religious old habits, the misrepresentation of people's religious rules / cases, and the misapplication of life under the name of religion.

The widespread use of technological elements in the changing and developing times and their use for mass communication has resulted in the fact that the so-called popular religion soon reached larger masses and became more common. In this widespread misinformation given through the religious programs offered in the media organs is also a great influence.

Keywords: Religion, Religiosity, Folk Religion, Media and Religion, Religious Programs.

GİRİŞ

İnsanların yaşamlarını düzenleyen kurallar manzumesi olarak değerlendirilebilecek olan din, insanlığın başından beri insan hayatında var olan bir unsurdur. Kutsal kitapların metinlerinde yer alan ve ilk insanla birlikte başlayan din olgusu, yaratıcı tarafından gönderilen ve peygamberler aracılığıyla insanlara duyurulan ilahi kurallardan teşekkül eden bir yapıdır. Bir inanç sistemi içinde yer alan veya inanç sistemi oluşumunu ifade eden dinde temel esas insanların kendilerine sunulan kuralları anlamaları ve bunlara uymalarıdır.

Dini yapı ilahi kurallardan oluştuğu için bu yapı içine başka unsurların karıştırılması din otoriteleri ve toplum tarafından kabul edilemez olarak değerlendirilir. Ancak zaman içinde yeni dinlerin ortaya çıkması, insanların din değiştirmesi veya ticaret, seyahat, savaş, fetih gibi etkileşimler ile yeni kültürlerle/dinlerle tanışması farklı yapıları kendi yapıları içine dahil etmeleri sonucunu doğurmuştur. İnsanlığın başından beri var olduğundan bahsettiğimiz ve her insanın, dolayısıyla toplumun yapısına sinen din unsuru gerçekleşen etkileşim ile farklı toplumları da etkileme noktasında ön plana çıkmış ve insanlar farklı dinleri tanıma imkânı bulmuştur. Bu tanıma, zaman zaman ise dini yayma amacıyla gezen dervişler, mollalar, misyonerler gibi insanların vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

Yayımlar sonucunda yeni dinlerin kabul edilmesi gibi bir durum ortaya çıksa da eski dinlerin etkisinin hemen kalkmadığı görülür. Nitekim insanların geçmişlerinden edinmiş oldukları dini veya kültürel alışkanlıkları yeni din yapısı içine de sokarak aynı dinin ürünüymüş gibi yaşama yoluna da gittikleri görülür. Diğer bir ifadeyle geçmişten kalan alışkanlıkların din adına sürdürülmesi gibi bir sonuç ortaya çıkmış ve bu sonuç halk dindarlığı adı verilen kavramı doğurmuştur. Ancak halk dindarlığını yalnızca eski dinlerin öğretilerinin yeni dine dahil edilmesi şeklinde düşünmek eksik veya hatalı bir yaklaşım olacaktır.

Resmi dinin dışında kabul edilen dinin kurallarına uygun olmayan veya kuralların tam olarak hayata yansıtılmaması ile hurafe olarak nitelendirilen dine ait olmayan unsurların dine dahil edildiği halk dindarlığının geçmişi oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu yapıda insanlar farklı dinlere geçmeleriyle eski dinlerin alışkanlıklarını

sürdürmüş ve bunu din adına yaşamışlardır. Yine bazı uygulamaların da dini veya dine yakın olarak görülmesi halk dindarlığının temel unsurlarındandır.

Günümüzde halk dindarlığı hususu bambaşka bir boyuta taşınmış olarak değerlendirilebilir. İnsanların artık gelenek - görenek, kültür vb. hususların dışında yanlış bilgilendirilmeleri ile ortaya yeni bir dini yaklaşım çıkmış ve bu da halk dindarlığının başka boyuta taşınmasına neden olmuştur. Bu bağlamda geçmiş ve güncel halk dindarlığının ortak noktasının yalnızca resmi dine ait olmayan unsurların yaşatılması olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim günümüzde dine dair bilgilerin yayılmasında etkili olan medya faktörü ve medya üzerinde yer alan hatalı bilgi verilen programlar, din hakkında kulaktan dolma bilgilerden oluşan bir din anlayışı ve bunun körü körüne savunulmasının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

348

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

1. HALK DİNİ VE HALK DİNDARLIĞI KAVRAMLARI

1.1. "Halk Dini" Kavramı

Halk dini olarak nitelendirilen yapı incelendiğinde literatürde bu kavrama karşılık olarak popüler din, folk dini, alt din gibi pek çok kavramın kullanıldığı görülmektedir. Anlam açısından ise daha çok halkın genel anlamda benimsediği dini inanç ve bu inanç doğrultusunda gerçekleştirdiği uygulamaları ifade etmek amacıyla kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak lügati olarak hak dini, içine resmi olarak kabul edilen dinin ilahiyat formunun dışında tutulan, insanların din olarak benimsediği şeylerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Ünal, 2002: 2).

Halk dini olarak karşımıza çıkan kavramın ortaya çıkışı toplumlar arası farklılıklardan ziyade toplumun kendi içinde var olan farklılıklarla ilgilidir. Bu farklılıklar toplumun tabakalı bir yapıya bürünmesi ve bu tabakalar arasındaki anlayış uyumsuzluğu olarak da görülebilir. Nitekim bütün dinler gibi İslam dini ve bu bağlamda Müslümanlar ele alındığında aralarında kültürel farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar "seçkin" olarak nitelendirilen yapıdaki insanların din anlayışı ile sıradan halkın din anlayışı arasında uyumsuzluk olması ve içinde din adına benimsenmiş farklı unsurların

bulduğu bir “halk dini” yapısının ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır (Günay, 1998: 538 - 539).

Bu konuda yapılan araştırmalarda halk veya topluluklar arasındaki bu ayrımlarda seçkin sınıfın düşünce yapısının entelektüel birikimler barındırdığı, sıradan insanların ise daha basit bir yapıda olduğu üzerinde durulmaktadır. Bunun yanı sıra bu ikili ayrımın birbirinden kesin hatlarla ayrılmadığı ve karşılıklı ilgi, bağıntı içerisinde olduğuna da değinilmektedir (Arslan, 2002: 12).

Halk dini anlayışında “içine farklılıklar karışma” hususu vurgulanmakla beraber bu yapının, ortaya çıkmasını sağlayan dinin kutsal kitabından ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle halk dini de kutsal kitaptan doğar ancak çevresel - bireysel faktörlerle değişiklik gösterir. Bu değişimlerin ise aslından tamamen kopması gibi bir sonuç henüz ortaya çıkmamıştır (Ünal, 2002: 1). Bu da halk dini ile resmi din arasında bir paralellik olması anlamına gelmektedir. Halk dinlerine farklılıkların katılması bu dinlerin bağdaştırma ve uyarlama yönlerinin kuvvetli olmasından kaynaklanmaktadır. Aslına bağlı olan bu dini yapılara karışan farklılıklar konusunda ise kaynak tespiti pek mümkün değildir (Ünal, 2002: 2). Halk dini kavramına dair yanlış algılar oluşturulduğu ve bu yapının yeni bir din olarak algılandığı görülmektedir. Ancak bu yanlış bir algıdır. Nitekim burada yeni bir din oluşumundan değil, içine farklılıklar karışan bir dini yapıdan bahsedilmektedir.

1.2. Halk Dindarlığı (İnancı) ve Bu Yapı İçindeki Sosyal Ayrım

Din ve dinin topluma etkisi veya toplumun dini algılayışı gibi konularda yapılan araştırmalar sonucunda din mefhumunun toplum içinde belirli bir sosyal farklılık veya sosyal bir tabaka oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu farklılaşma yalnızca dini algılayışında değil, genel bir farklılık olarak görülmektedir ki bu farklılaşma içine hobiler, durumlar, kültürel unsurlar vb. alanlardaki farklılaşmaları dâhil etmek mümkündür (Günay, 1998: 288). Bu farklılaşma unsurları bireysel anlamda pek dikkat çekici olmasa da toplumsal veya kitlesel yapılarda kendini daha fazla hissettirmektedir (Giddens, 2000: 256).

Bu bağlamda sosyolojik yapı içinde oldukça geniş ve birbirinden farklı alanlarda yayılım gösteren, oldukça uzun bir süreden beri etkisini devam ettiren dinlerin, hâkimiyet alanlarındaki değişimlere kapalı kalamadıklarını söylemek mümkündür. Bu değişimler radikal olarak değerlendirilebilecek nitelikte olmasa da belli başlı farklılıkları ifade etmektedir. Bu bağlamda dini kurallardan etkilenen halk, bazı uygulama - davranışlarıyla da din olgusunu etkilemektedir. Bu da "halk inancı" olarak nitelendirilen yapının ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Akpınar, 1999: 33 - 52). Bu değişim ve farklılaşma ilahi dinler arasında en büyüklerinden biri olan İslamiyet için de geçerlidir. Bu doğrultuda İslamiyet dinindeki en büyük farklılaşmanın "aracılı inanç" olarak nitelendirilen değişme olduğu ifade edilmektedir. Bu da İslamiyet dini içinde Müslümanlar tarafından bir "veli kültü" oluşturulması ile ortaya çıkmıştır (Gellner, 1994: 25 - 26).

1.3. Geleneksel ve Modern Anlamda Türk Halk Dindarlığı

Anadolu coğrafyası yerleşmeye imkân veren doğal koşulları ile binlerce yıl yüzlerce medeniyete ev sahipliği yapmış bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Anadolu'da pek çok kültürün izlerini görmek mümkündür. Bu kültürel izlerden biri de Anadolu'da varlığını sürdüren uygarlıkların inanışlarının kalıntılarıdır. Bu denli çeşitli bir inanç sisteminin barındığı coğrafyada "halk dini" olarak ifade edilen "senkretikt" bir dinsel yapı oluşmuştur.

Geleneksel halk dinleri olarak ifade edilen dinler eski çağlara ait olduğu kabul edilen bölgesel mahiyette dinlerdir. Bu dinler zamanla yerini evrensel anlamda kabul gören dinlere bırakıp hafızalardan silinmiştir. Bu dinlerin ortadan kalkmasının en büyük nedenlerinden biri bireyselliği dikkate almayışları olmuştur. Oysaki evrensel dinler birey temelli yapıda oldukları için daha fazla kabul görmüşlerdir. Bunun yanı sıra bünyesinde farklı unsurlar barındıran evrensel dinler geleneksel inançları da bünyesinde barındırarak büyük insan topluluklarına bir yan veya alt kültür sunmuş, bu şekilde halk dindarlığının ortaya çıkmasını sağlayarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Geleneksel olarak kabul edilen Türk dini de, tarihsel süreçte evrensel dinlerle çok fazla etkileşim halinde olmuştur. Bu nedenle tarihsel süreçte Anadolu'ya yerleşen Türklerin bu inanışlarını buraya taşınması ve Anadolu'daki mevcut inanışlardan da etkilenmesi normaldir (Günay, Güngör, 2003: 151 - 152).

*Halk Dindarlığı, Medyanın Halk Dindarlığı ve
Din Anlayışındaki Etkileri*

Ancak Türk halk dindarlığı olarak adlandırılan yapıyı bu denli sade bir etkileşimle değerlendirmek hatalı olacaktır. Bu bağlamda Türklerin İslamiyet'le tanıştıkları dönemin değerlendirilmesinde fayda vardır. Türklerin İslamiyet'le tanışmaları farklı devletlerle giriştikleri sınır mücadelelerine dayanır (Günay, 1998: 519). Bu tanışmalardaki mücadele ortamı dini etkileşim açısından pek olumlu sonuç vermese de ticaret faaliyetleri için Türklerin yaşadığı coğrafyalara gelen Müslüman tacirler dini anlamda etkileşimin esas temelini atmışlardır. Yine bu dönemde din görevlisi olarak görülen sofilerin de Türklerin yaşadığı alanlardaki söylemleri Türk - İslam yapısının oluşmasında etkili olan bir diğer unsurdur (Ocak, 2001: 31). Bu etkileşimlerde Türklerin İslamiyet'i öğrenme/kabul etme durumlarından bahsedilmekle beraber yine bu dönem içindeki Türk - İslam anlayışında belirli törelerin ve büyü uygulamalarının da belirli bir düzeyde etkili olduğu belirtilmektedir. Bu da köklü toplumların yeni kabullerinde eskinin izlerini barındırdıklarını göstermektedir ki bu husus halk dini/dindarlığı olarak adlandırılan yapının en temel dayanağıdır (Akpınar, 1999: 83 - 84).

Kaynaklarda, Türk tarihi boyunca bahsedilen bu yapının, Türkler tarafından kurulan bütün devletler içinde de var olduğuna değinilmektedir. Günümüze en yakın zaman diliminde yer alan Osmanlı Devlet yapısı içindeki halk inançları incelendiğinde de bu durum görülmektedir. Yapılan araştırmalarda halkın eski inanç ve kültürlerden fazlasıyla etkilendiği, din âlimleri aracılığıyla işlenen dindarlığın veya din anlayışının bile halkın inanışlarını aşamadığı yönünde bilgilere ulaşılmıştır (Günay, Ecer, 1999: 182). Ancak yine bu noktada tarikatların rolü olduğuna da değinilmektedir ki bu yapılar âlimlerin görüşlerinden farklı görüşler sunarak halkta bir ikilem ve farklılık oluşmasına ortam hazırlamışlardır. Bu ikilemde tarikatlar âlimlerin söylemleri yumuşatma veya halka cazip gelecek hususları aktarma yolunu seçmişlerdir (Mardin, 1990: 71).

Geleneklerine bağlı bir yapıda yüzyıllarca varlığını sürdüren Türk toplumu, yönetim şeklinin cumhuriyete dönüşmesi ile birlikte pek çok yenilikle karşılaşmıştır. Bu yenilikler içinde en dikkat çekenlerden biri din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Bu bağlamda tekkelerin ve zaviyelerin kapatılması ile tarikat yapılarına yasak getirilmesi dini yapıda köklü değişikliklerin önünü açmıştır. Yine bu noktada yasaklama/kapatma işlemlerinin kısa zamanda nihai bir sonuç verdiğini söylemek de mümkün değildir. Nitekim geleneksel

tutum bu varlıkların da sadece resmîyette olmaması sonucunu doğurmuş, belirtilen yapılar uzun süre kayıt dışı bir şekilde varlıklarını sürdürmüştür (Günay, Ecer, 1999: 229).

Cumhuriyet döneminde dikkat çeken bir diğer husus ise kayıt dışı varlıklarını sürdüren tarikatların şekil değiştirmeleridir. Bu dönemde genel öğretileri aynı olan tarikatlar şekil değiştirerek daha merkezi bir yapıya bürünmüş ve “cemaat” yapısı altında ortaya çıkmıştır (Günay, Ecer, 1999: 259). Ancak yeni oluşumların halk tarafından dışlanması veya kabulünde zorlanma gibi bir durum söz konusu değildir. Bu bağlamda halkın zorlanmadan kabullendiği cemaat yapıları da selefleri olan tarikatlar gibi toplumsal yaşam üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur (Çelik, 2002a: 539).

352

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Geleneksel dönemde görülen ve yazılı dindeki tahrifatı sözlü yayımlarla ifade eden halk dindarlığının sözlü geleneğinin modern dönemde de sürdüğü görülmektedir. Ancak cumhuriyet döneminde halk dindarlığı içinde büyü uygulamalarının da dine daha yoğun bir şekilde karıştırılması dikkat çekicidir. Bunun yanında sufilik ve tarikat uygulamalarının sürdüğünü görmek de mümkündür (Günay, 1998: 539).

Geleneksel dönem halk dindarlığında hâkim olan ve kutsiyet atfedilen insanların mezarlarını ziyaretten ibaret olan türbe - yatır ziyaretleri yaygın olarak görülen bir durumdur. Ancak değişen sistem - yönetimle birlikte bu uygulamaların modern dönemde azalış göstereceği yönünde beklentilerin olduğu görülmekteydi. Ortaya çıkan durum ise bu beklentileri boşa çıkarmıştır (Tanyu, 1997; Taştan vd., 2001; Çelik, 2002b). Bu hususun günümüzde de varlığını sürdürdüğünü görmek mümkündür. Kırsal veya kentsel yerleşim birimleri incelendiğinde insanların fal, muska, büyü, nazar gibi inanışlarını radikal bir şekilde sürdürdükleri ve hayatlarını bu inanışlar çerçevesinde şekillendirdikleri bilinmektedir (Mardin, 1990: 108).

Halk dindarlığı ve resmi din karşılaştırmalarını konu edinen çalışmalarda özellikle son yüzyıl dâhilinde resmi İslam ile halkın İslam anlayışı arasında büyük bir kayma yaşandığı kaydedilmektedir (Gellner, 1994: 31). Bu husustaki yayılım ise ekonomik gelişmelerle paralel bir yapıda ele alınmıştır. Nitekim sanayileşen şehirlere daha rahat imkânlarla ulaşmak amacıyla taşınan kırsal kesim insanların

inancılarını da bu alana taşıdıklarından bahsedilmektedir (Çelik, 2002a: 124).

Son yüzyıldaki ivmelenme konusunda en önemli noktalardan biri ise teknolojik gelişmeler ve bu gelişmeler doğrultusunda insan yaşamının her alanına giren iletişim teknolojilerindeki gelişmelerdir. Bilgisayar teknolojileri içinde internet ve buna bağlı olarak da kitle iletişim araçlarındaki gelişmelerle ortaya çıkan sosyal medya yapısı zaman – mekân algularından bağımsız olarak bir iletişim imkânı sağlamaktadır. Bu imkân, bireyler arası etkileşimlerin artmasını sağlamakla birlikte bireylerin gündelik yaşamlarında yönlendirilmelerine de olanak veren bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu unsurlar ise halk dindarlığının tüm dünya insanları arasında yaygın bir hal almasını sağlayan başat faktörlerden biridir (Mardin, 1990: 113).

353

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

2. MEDYA VE HALK DİNDARLIĞI

Dünya ölçeğindeki gelişmeler dikkate alındığında 1980'li yıllardan sonra küreselleşmede başlayan hızlı gelişmelerle birlikte medya ve bu bağlamda kitle iletişim araçlarında hızlı bir değişim – gelişim sürecine girilmiştir. Bu dönemde bireysel ve toplumsal medya taleplerinin yazılı kültürden ziyade görsel alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu talep görselliğin en yoğun olduğu mecralardan olan televizyon yayınları ile başlamış ve yine bu dönemdeki talep yoğunluğu özel televizyonların ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır (Kahraman, 2007: 44).

Belirtilen dönem aralığında televizyon yayıncılığında geliştirilen yeni formatlar, programlar vb. toplumsal ilişkilerde yeni ve farklı birtakım gelişmeler ortaya çıkmasına neden olmuştur (Çelenk, 2005: 16). Oluşan bu yeni formatlardan biri “medya vaizliği” olarak adlandırılan format türüdür. Avrupa menşeli olan bu yeni format türü tele vaizlik olarak da anılmakla beraber “yenidünya” olarak adlandırılan yapılanmanın bir kolu olarak değerlendirilmektedir (Davie, 2005: 127).

Medya vaizliği, ortaya çıktığı Avrupa coğrafyasında yoğun ilgiyle karşılanmış ve kısa zamanda pek çok televizyon kalına yayılım göstermiştir. Dönem itibarıyla halkın ilgileri doğrultusunda yoğunlaşan yayınlar arasında medya vaizliğinin önemli bir yeri

olduğunu söylemek mümkündür. Konu Türkiye açısından ele alındığında ise yaklaşık yirmi yıllık bir geçmişi olan medya vaizliğinden söz etmek mümkündür (Köse, 2010: 96).

Konu hakkında yapılan araştırmalar incelendiğinde Türkiye'deki medya vaizliğine yeni bir yaklaşımla bakıldığı ve bu kavramın Türkiye'de bazı kesimler tarafından "ekran kassası" olarak adlandırıldığı görülmektedir. Ancak Türkiye için medyaya dayalı vaizliği yalnızca televizyon yapısına indirgemek veya bununla başlatmak eksik bir yaklaşım olacaktır. Türkiye'de de 1980'lerden itibaren başlayan medya - din ilişkisinde öncelikli olarak yazılı basının kullanıldığını görmek mümkündür. Yazılı basın ile başlayan medya - din ilişkisi devam eden süreçte görsel medya ile sürdürülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda önce devlet televizyonlarında başlayan dini yayınlar özel kanalların açılması ile yayılmaya ve tekelden kurtulmaya başlamıştır. Araştırmalarda medya üzerindeki dinî yayınların üç ayrı kategoriye ayrıldığını görmek mümkündür (Okumuş, 2005).

354

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

3. MEDYANIN DİN ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Medya bünyesinde görev alan insanların her biri yaşadıkları toplumun birer ferdi oldukları için içinde buldukları kültür ve toplumsal yapı açısından kendilerini izole bir hale getirmeleri söz konusu değildir. Diğer bir ifadeyle medya mensuplarının da dahil oldukları sosyal yapılar olmakla beraber bu sosyal yapıların etkilerinden tam olarak sıyrılmaları düşünülemez. Bu kültürel ve sosyolojik yapının altında da görevleri gereği haber iletme uygulamalarını gerçekleştirirken bağlı oldukları basın ve yayın kültürünün etik olarak belirlenen kurallarına uymak bu bağlamda tarafsız ve bağımsız olmak gibi bir zorunlulukları da vardır. Bu zorunluluğa rağmen tüm medya kuruluşlarının aynı sorumluluğu taşıdığını söylemek mümkün değildir. Nitekim yapılan yayınlar incelendiği zaman bazı medya kuruluşlarının taraflı, önyargılı veya ideolojik görüşlerine yönelik haberler yaptığı, bu yöndeki beklentilerin geçerli olmaması halinde izlenme oranını arttırma, menfaat sağlama veya daha fazla gelir elde etme amacıyla gerçekleri çarpıtarak yansıttığı görülmektedir. Bu hususta dikkat çeken en önemli nokta özellikle dini yayınlar açısından çarpıtılan veya toplumu yönlendirmeye yönelik olan yayınların yapılmasıdır. Medyanın yapısı incelendiğinde tıpkı haber vermedeki tarafsızlık gibi dini konularda

*Halk Dindarlığı, Medyanın Halk Dindarlığı ve
Din Anlayışındaki Etkileri*

da tarafsız bir yapı izlemesi beklenmektedir. Bu noktada etik kuralların haberle sınırlandırılmaması, medyanın tüm faaliyetleri için genellenmesi söz konusudur. Ancak gerek okuma kültürünün azlığı ve gerekse medya üzerinden bilgi edinme alışkanlığını kendi avantajı için kullanan medya organları, yayınlarda verdikleri bilgileri insanları kendi taraflarına çekme amacıyla kullanmaktadırlar. Bu hususta Türkiye Cumhuriyeti'nde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bireylerin dini bilgileri edindikleri alanlar üzerine gerçekleştirilen bir araştırmada, araştırmaya katılanların %25'e yakınının dini bilgilerini medyadan öğrendiklerini belirttikleri görülmüştür. Bu oran toplumsal anlamda ¼'lük bir kesimin dini bilgilerini yayın organlarından öğrendiklerini ortaya koymaktadır. Bu da toplum açısından dini anlamda medya tarafından yönlendirmenin ne denli büyük bir etki doğuracağına en büyük göstergesidir. Bu hususta dikkat çeken bir diğer nokta, dini bilgilerini medyadan edinenlerin eğitim oranlarının da düşük olmasıdır. Yine ulaşılan sonuçlara göre bireylerin eğitim seviyeleri arttıkça bilgilerini araştırma yoluyla öğrenmektedirler (DİB, 2014: 113 - 123).

Medyanın din ve dine dair yapılarla ilgili yönlendirmeleri konusunda etkili olan bir diğer unsur medya üzerinden dinî yayınlarda görev alan bireylerin dinî konulardaki yetersiz veya yanlış bilgilerini tam ve doğru bilgiler gibi sunmasıdır. Bunun yanı sıra aktarılan bilgilerin kaynaklara dayanmaması ve yanlışlarla dolu olması geçmişe dayandırılan halk dindarlığında güncel ve eksik bir dinî boyutun da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yayınlarda verilen bilgilerle insanlar dine dâhil olmayan uygulamaları dinî uygulamalarmış gibi uygulama yoluna gitmektedirler (Menekşe, 2005: 54 - 55).

Medya yayınlarının din üzerindeki olumsuz algısında yalnızca yanlış yayınlardan söz etmek mümkün değildir. Bu hususta medya çalışanlarının veya medyaya yayın hazırlayan bireylerin de eksik bilgilerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca yine medya denildiği zaman sürekli olarak haber yayınları akla gelmemelidir. Medya organlarında yer alan sinema filmleri, dizi filmler vb. yayınlar da insanların dini algıları üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Bu da medyanın halk dindarlığı oluşumuna yaptığı etkiler arasında değerlendirilebilir. Medya yayınları halk dindarlığı üzerinde özellikle hurafe olarak nitelendirilen geçersiz ve dinde yeri olmayan uygulamaları yayma konusunda büyük etki göstermektedir (Menekşe, 2005: 54 - 55).

355

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Sinema filmlerinin ilk dönemlerinde bile İslami olarak nitelendirilen isimlerin toplum tarafından doğru kabul edilmeyen özelliklere sahip karakterlere verilmesi bu yapının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bu hususun topluma yansımaları yapılan araştırmalarda da kendisini göstermektedir. İnsanların yaşamlarında ilk sahiplikleri olarak nitelendirilebilecek olan "ad koyma" ile başlayan serüvenlerinde konulan isimlerde filmlerin ve filmlerdeki karakterlerin büyük rolü olduğu ortaya çıkmıştır (Enderun, 2008: 12).

356

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Medya üzerinde oluşturulan algılarla din adamlarının halka yanlış aktarılması veya dinî konularda yanlış görülen noktaların doğru gibi aktarılması da medyanın din ve halk dindarlığı üzerindeki etkilerindedir. Bu bağlamda medya yayınlarının ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra ortaya çıkan ve oldukça yaygınlaşan çıplaklık imgesi insanların kafalarına normal bir durum gibi işlenerek dinî yapı içinde yer almamasına rağmen bir gereklilik veya normal bir durum gibi algılanması sağlanmıştır. Yine yayınlarda din adamlarının kötü insanlar gibi gösterilmeleri insanların bu görevlilere karşı antipati oluşturmasını sağlama amacına yöneliktir (Menekşe, 2005: 51-53).

Bahsedilen olumsuz - yanlış algı oluşturma çalışmalarının ve bu şekilde dejenere bir dini anlayış oluşturma çabalarının yalnızca Türkiye'de medya kuruluşlarının yayınları açısından geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim emsal yayınlar incelendiğinde Avrupa ve Amerika kaynaklı medya organları ve bu organların düzenlediği yapımlar gözden geçirildiğinde de pek çok dinî unsurun küçümsendiği ve halkın yanlış yönlerde sevilendiği görülebilir. Özellikle İslam dinine saldırı olarak nitelendirilebilecek olan bu yapımlarla Müslümanlar aşağı, saldırgan, terörist gibi gösterilerek İslam'a karşı bir olumsuz algı oluşturmaya çalışılmaktadır (Menekşe, 2005: 55-64).

Yapılan yayınların halk üzerindeki etkilerinin ve bu etkilerin ibadet uygulamalarına yansımaları konulu bir çalışmada araştırmaya dâhil edilen bireylerin %20'ye yakınının ibadete ilgilerinin olmadığı ve bu ilgisizliği ise medya ile ilişkilendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Aynı araştırmaya katılıp ibadete karşı ilgili olmadıklarını belirten bireylerin %17'ye yakın bir kısmı ise bunun sebebinin din adamları olduğu yönünde dönüt verdikleri görülmüştür (Uygun, 1992: 54).

Belirtilen hususlar genel olarak İslam dini çerçevesinde ele alınsa da dünya genelinde yapılabilecek bir araştırmada neredeyse tüm ülkelerde benzer sonuçların elde edilebileceği düşünülmektedir. Bu düşünceye temel oluşturan nokta ise Amerika veya Avrupa kaynaklı kanalların mensup oldukları dine dair propagandalarıdır. Nitekim Hristiyanlık veya Musevilik gibi dinlerin belirtilen coğrafyalarda oldukça fazla rağbet gördüğü bilinmektedir. Dine dair dejenerasyon hususu insanların ilk dönemlerde geçmiş alışkanlık veya kültürlerini yeni dâhil oldukları dine taşıması ile başlayan art niyetsiz bir hamle ile ilk halini bulmuştur. Ancak devam eden süreçte dini yapılar içine, dine aitmiş gibi yansıtılarak dâhil edilen unsurlarla “halk dindarlığı” olarak adlandırılan ve resmî dinle alakası olmayan bir husus ortaya çıkarılmıştır. Devam eden süreçte ise gelişen iletişim araçları kullanılarak halkın dinî algısı bütünsel olarak değiştirilmekle birlikte iletişimin kitlesel boyutuyla doğru orantılı bir etki artışı sağlanmıştır.

357

IJSl 12/1
Haziran
June
2019

Bu yapı süreç içinde bozulan din anlayışının istenilen çerçeveye sokulması ve insanların dinden uzaklaştırılmaya çalışılması şeklinde devam etmektedir.

SONUÇ

İlahi veya kutsal dinler olarak kabul edilen dinlere dair kitaplar ve bu kitaplarda yer alan bilgiler incelendiği zaman din olgusunun ilk insandan günümüze kadar insan hayatında olduğunu görmek mümkündür. Bu olgu insanların tabi tutuldukları ilk kurallar olarak da değerlendirilebilir ki yine bu kurallar ilahi kaynaklı kurallar olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda din yapısının insan üzerinde ve özellikle inanan insanlar üzerinde bağlayıcı etkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Din olgusu insanların hayatlarına doğumlarından itibaren girerek ölümlerine kadar onları takip eden ve hatta ölümlerinden sonra da gerçekleşen birtakım ritüelleri belirleyen bir olgu olması bakımından insanın hayatının her aşamasında kendisini göstermektedir.

İnsanların hayatında bu denli önemli bir yer kaplayan din olgusu insan hayatı veya toplum hayatı üzerinde belirleyici olsa da, yine insan hayatında var olan bazı hususlardan etkilenen bir yapıya da bürünmüştür. Diğer bir ifadeyle din, insanı etkilediği gibi insandan da etkilenen bir yapıya sahiptir. Esasında kesin, katı, net veya radikal

olarak değerlendirilebilecek olan kurallara sahip olan din olgusu insanların zaaflarından veya alışkanlıklarından kaynaklanan birtakım uygulamaların da din adına yaşanması sonucunda farklılaşma, değişme, bozulma gibi olumsuz durumlara maruz kalabilmektedir.

İnsanlar dinin dahil olduğu yaşamlarında din kurallarının müdahaleleri doğrultusunda yaşamlarını sürdürmek ile beraber kendi sosyal ilişkilerinde iç içe oldukları yapıların da etkisinde kalmaktadırlar. Bu yapılara doğa ile iç içe olma durumundan kaynaklı olarak doğal unsurlara fazla önem verme, belirli ekonomik faaliyet alanları ile iç içe oldukları için bu alanlara yönelme veya tesadüfi birtakım unsurların kesin sayılarak bunlara yönelme gibi durumları örnek vermek mümkündür. Belirtilen etki durumu insan - insan etkisi olarak da ele alınabilmektedir ki bu etkide insanlar hurafe olarak nitelendirilen ve dinle ilgisi olmayan ancak inancın bir parçası sayılan uygulamalarla zaman içinde dini tahrif etmişlerdir. Tahrif edilen din yapısının yine toplum içinde tahrifat olarak görülmemesi ve uygulamaların kültürel bir yapı gibi nesilden nesle aktarılması olayı dinin bu değişmiş halinin gerçek din gibi sunulmasına neden olmuştur. Dolayısıyla geçen zaman içinde tahrif edilmiş din yapısı insanların yaşantılarına gerçek din veya resmi din olarak adapte edilmiş ve tahrifatlar bu yapının da üzerine eklenerek devam etmiştir.

Geçen zaman içindeki tahrifatın artışında sosyal ilişkilerin etkisi yadsınamaz derecede büyüktür. Bunun yanı sıra insanlar arasındaki farklı yollarla gerçekleşen iletişimin de dinin tahrif edilmesi ve halk dindarlığı olarak adlandırılan yapının gelişmesindeki önemi bilinmektedir. Değişen zaman içinde teknolojinin de gelişmesiyle birlikte insanlara haber sunma imkânı veya bilgi verme imkânının fazlalaşması ve bunları dikkate alan insan veya bu yolla etkileşime geçilen insan sayısının artması din konusunda da birtakım bilgilerin aktarımını ve bu şekilde insanların etkilenmesini kolay bir hale getirmiştir. Nitekim medya kuruluşlarının gelişmesi ile ilk zamanlar yazılı medya ile insanlara aktarılan birtakım hususlar zaman içinde sesli ve görsel bir yayının sırasıyla insanlar üzerindeki etkisini arttırmış ve arttırmaya devam etmiştir.

Medya yapımlarının insanlar üzerindeki etkisinin fark edilmesinden sonra dini konularda bu yapı aracılığı ile insanlara bilgiler aktarmada kimi zaman bilinçli kimi zaman bilinçsiz bir şekilde insanları yanlış yönlendirme durumunun ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu konuda

*Halk Dindarlığı, Medyanın Halk Dindarlığı ve
Din Anlayışındaki Etkileri*

yapılan araştırmalarda medya üzerinden çoğu yayının dini konularda kasıtlı olarak yanıltıcı veya yönlendirici bilgi sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yine medya yapımları üzerinden bilgi veren insanların da halk dindarlığı yapısının oluşmasında ve bu yapının dinden uzak farklı bir alana yönelmesindeki etkisinin büyüklüğü bilinmektedir. Nitekim televizyon ekranlarından insanlara bilgi aktaran kişilerin bilgilerinin eksik olması, yanlış olması veya kaynak sunmadan insanlara bilgiler aktarması televizyon aracılığı ile bilgi edinen insanların tam anlamıyla yanlış bir yöne yönelmesine sebep olan başlıca faktördür. Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütölen bir araştırmada ulaşılan toplumun %25'lik bir kesiminin dini bilgilerini televizyondan edindiği ve buna göre hareket ettiği gerçeği göz önüne alınırsa televizyonun veya medyanın din yapısı üzerindeki etkisinin ne denli büyük olduğu görölecektir.

Bunların yanı sıra medya yapımları üzerinden toplumun dinle kaynaşarak oluşturulan kültürel yapısına aykırı yayınların normalmiş gibi gösterilmesi ve bunun da topluma entegre edilmesi sonucunda halk dindarlığı hususu bambaşka bir yapıya bürünmüştür. Ancak bu uygulamaların toplum üzerinde dini programlar aracılığı ile yönlendirme kadar etkili olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim toplumun din adına dini bilgilerin yanlış şekilde aktarıldığıının farkında olmaması onları baştan sona yanlış bir din anlayışını sürökeleyecektir. Bu da medyanın dini programlar ile hak dindarlığı üzerinde oldukça fazla etkisinin olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymaktadır.

Dini yapı üzerinde oluşturulan ve yanlış algılara dayanan halk dindarlığı toplumsal anlamda dini açıdan da sosyolojik açıdan da büyük problemlerin başında gelmektedir. Dini yanlış anlayan ve uygulayan insanlar dinin kurallarının bağlayıcılığının dışına çıkmaktadırlar. Bu husus da özellikle manevi anlamda kurallardan yoksun bir toplum yapısının oluşmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra belirtilen husus din gibi insan hayatında önemli olan bir olgunun yanlış uygulamalar ve yanlış anlamalar nedeniyle olumsuz bir şekilde ilerletilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu hususun önüne geçmek için özellikle devlet kontrolünde dini programlar yapılmasının önemi yadsınamaz. Bununla beraber özel medya kuruluşlarının yapacağı dini programlarına dair devletin bir denetleme mekanizması oluşturması veya sunulacak olan programı

359

IJSl 12/1
Haziran
June
2019

diyanet gibi konuda uzman olan bir kurum tarafından incelenmesi ve onaylanması ile aktarımının sağlanması alınabilecek tedbirlerin başında gelmektedir. Bu tedbirlerin yanı sıra gönüllülük esasına dayalı olarak şikâyet mekanizmasının çalıştırılması ve bu mekanizmanın sağlıklı bir şekilde işletilmesi de programların denetlenmesi ve bu programlarda sunulan yanlışların düzeltilmesi açısından önemlidir. Programlarda verilen bilgilerin yanlışlığının tespit edilmesi durumunda ise uygulanacak olan cezaların ağırlığı medya organlarını caydırıcı nitelikte olmalıdır. Bu cezaların başında yayın yasağı, para cezası ve bununla birlikte programda verilen bilgilere dair aynı televizyon kanalında tekzip yayınlanması gelmektedir. Bununla birlikte yayınlanan programda doğru bilgilerin yine aynı program üzerinden aktarılması insanların programlar konusundaki seçiciliği veya doğru bilgilendirilmesi açısından önem arz eden bir husustur.

Halk dindarlığın sonucunda oluşan olumsuz dini uygulamaların önüne geçebilmek için alınabilecek bir diğer tedbir ise din kitaplarında yer alan bilgilerin derlenerek insanlara sunulması veya insanların din kitaplarını anladıkları dilde okumaları için bazı girişimlerde bulunulmasıdır. Nitekim insanlar Arapçasını veya Latincesini bildikleri kitapların kurallarını anlamadıkları zaman bu kuralları aktaran insanların söylediklerine yönelik hareket etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu da yazılı dinin dışında kulaktan dolma bir din anlayışına sahip olma sonucunu doğurmaktadır. Bu din anlayışının önüne geçmek için yapılabilecek en önemli hususlardan biri din kitaplarının anlaşılabilir bir dilde sunulmasıdır. Bununla birlikte halk arasında yaygın olan uygulamaların ne kadar dine dahil olduğu konusunda bilgilendirmeler yapılması da halk dindarlığı olarak adlandırılan yapının önüne geçilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Turgut (1999). *Türklerin Din ve Hukuk Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arslan, Mustafa (2002). *Türk Popüler Dindarlığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma Çorum Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Çelenk, Sevilay (2005). *TV. Temsil Kültür*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Çelik, Celalettin (2002). "Değişim Sürecinde Merkez-Çevre İlişkileri ve Çevresel Dini Yönelişler". *İslamiyat*, C. V, S. 4.
- Çelik, Celalettin (2002). *Şehirleşme ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Davie, Grace (2005). *Modern Toplumda Din*. Özge Çelik (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2014). *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Enderun, Mehmet Akif (2008). *Beyaz Perdenin Din Algısı*. İzmir: Işık Yayınları.
- Gellner, Ernest (1994). *Postmodernizm, İslam ve Us*. Bülent Peker (Çev.), Ankara: Ümit Yayınları.
- Giddens, Anthony (2000). *Sosyoloji*. H. Özel, C. Güzel (Haz.), İstanbul: Ayraç Yay.
- Günay, Ünver; Ecer, Vehbi (1999). *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Günay, Ünver (1998). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Günay, Ünver; Güngör, Harun (2003). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Günay, Ünver; Güngör, Harun; Tastan, Vahap (2001). *Ziyaret Fenomeni, Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Kahraman, Hasan Bülent (2007). *Postmodernite ve Modernite Arasında Türkiye*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Köse, Ali, Ayten, Ali (2010). *Türbeler – Popüler Dindarlığın Durakları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Mardin, Şerif (1990). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Menekşe, Ömer (2005). "Türk Sinemasında Din ve Din Adamı İmajı". 2. Uluslararası Dini Yayınlar Kongresi, Tebliğler-Müzakereler, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2001). *Türkler Türkiye ve İslam Yaklaşım Yöntem ve Yorum Denemeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Okumuş, Ejder (2005). *Gösterişçi Dindarlık*. İstanbul: Özgü Yayıncılık.
- Tanyu, Hikmet (1997). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*. Ankara.
- Uygun, Hamdi (1992). "Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 19 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Ünal, Mustafa (2002). "Türk Medyasının Halk İnanışlarına Bakışı", Halk Kültürlerinin Medya Açısından Değerlendirilmesi Uluslararası Sempozyumu, Sakarya, 12-14 Aralık.

SUMMARY

As a result of the change in the structure of religion and its fusion with the traditions of the people, a religious structure known as folk religiousness, which is not independent of the written rules of religion, has emerged. This structure is a different perception of the rules in religion or non-religious structures of religion as a result of showing the result is affected by many elements within itself. The factors influencing folk religiousness can affect the traditions and traditions, and the inclusion of habits in the old religion or ways of life. It is possible to exemplify people's misinterpretation of the rules / facts about religion and exemplify non-religious practices under the name of religion and as if they belonged to religion.

Folk religiosity is seen as an element of local nature for past periods. In this context, it is possible to see different and various folk religiosity structures with regional differences. Although this change and development continues to this day, it is possible to say that this situation has a different nature. As a matter of fact, in the changing and developing time, the spread of technological elements and their use for mass communication purposes, the structure called as folk religiosity and the application within this structure, traditional elements, etc. in a short period of time to reach a larger audience and become more common. This dissemination has a great impact on the misinformation given through the religious programs offered in the media. With this dissemination, the transformation into a holistic structure in public religious practices, expansion etc. Although it can be seen, it is seen that non-religious issues in these structures give rise to new folk religious formations.

